

РАЗБИРАЊЕ НА ДЕТСКИОТ РАЗВОЈ

ВОВЕД

При водењето грижа за децата и работата со нив, важно е да се разбере нивниот развој. Невозможно е да се размислува како можете да ги исполните потребите на децата, доколку не знаете што се очекува од децата, на пример, во однос на размислување, комуникација и физички способности. Вие ќе ги истражувате принципите на развој и петте клучни фази од раѓањето до 16-годишна возраст, пред да почнете да размислувате како се развиваат физичките, социјалните и емоционалните, комуникативните и интелектуалните вештини.

Во овој документ вие:

1. ќе ги разберете растењето и развојот на децата
2. ќе ја разберете улогата на набљудувањето на развојот на децата на работното место
3. ќе научите како да го набљудувате развојот на децата
4. ќе разберете зошто е потребно планирање за да се поддржат потребите и развојот на децата.

РАЗБИРАЊЕ НА РАСТЕЊЕТО И РАЗВОЈОТ НА ДЕЦАТА

Овој дел ги покрива:

- принципите на развој
- фази и редослед на развојот
- физички развој
- емоционален развој
- социјален развој
- развој на комуницирање и говор
- интелектуален развој
- созревање
- фактори кои влијаат врз растењето и развојот

РАСТЕЊЕ И РАЗВОЈ

Што подразбираме под растење и развој?

Растењето е зголемување на димензиите на телото – во висина, тежина и други сфери што може да се измерат. **Развојот** е стекнување вештини во сите аспекти од животот на

детето. Различните видови развој често пати се поделени во четири области:

Физички развој- ова се однесува на порастот на вештините и можностите на телото и вклучува:

- развој на грубата моторика (користење на големите мускули), на пример, нозете и рацете.;
- развој на фината моторика (прецизно користење на мускулите), на пример, дланките и прстите.

Социјален и емоционален развој - е развој на идентитетот и сликата за себе, развој на врските и чувствата за себеси и учење на вештините за живеење во општеството со други луѓе.

Интелектуален развој- е учење на вештините на разбирање, паметење и концентрација.

Развој на **комуницирање и говор** - е учење да се комуницира со пријатели, семејството и сите останати.

Сепак, важно е да се сфати дека сите области на развој се поврзани меѓу себе. Само застанете и размислете за промените што се одвиваат кај дете во развој.

Со раѓањето, дојдено е до огромни промени од две мали клетки, како што се јајце-клетката и сперматозоидот кои се спојуваат при зачнувањето, до сложен организам, како што е бебе при породувањето. Потоа, од мало беспомошно суштество при раѓање до 16-годишна возраст, детето се менува во многу комплексна млада личност којашто ги има сите основни вештини за животот, вклучувајќи говорење, трчање, пишување и способноста да се размислува на апстрактен начин.

- Тежината се зголемува од 3 до 4 кг на раѓањето до просечна тежина од 65 кг на младо момче.
- Од должина на раѓањето од околу 35 см, висината се менува на повеќе од 155 см.
- Од релативно имобилно бебе, детето може да оди, трча, скока и да се качува.
- Од немање можност да зборува, детето стекнува способност да комуницира.
- Од целосно зависно бебе, детето учи да се облекува, храни и само да размислува.
- Од движења со ширење на рацете и автоматски зграпчување на сè што му се става во раката, детето учи како да го фати и употреби моливот, а потоа се развива да користи пенкала, компјутери и друга техничка опрема.

Растењето и развојот се поврзани, но многу се различни. Растењето е многу видливо зголемување на големината на детето. Тоа може да се забележи на различни начини, вклучувајќи зголемување на тежината, зголемување на висината и зголемување на обемот на главата. Децата растат многу брзо;

прашајте ги вашите родители дали ги имаат запишано зголемувањата на вашата тежина и висина.

ПРИНЦИПИ НА РАЗВОЈ

Постојат три основни принципи на човечки развој кои се применливи за сите по раѓањето.

1. Развојот почнува од главата и се одвива надолу по телото

Новороденчето не може само да ја држи својата глава исправена. Меѓутоа, за само неколку месеци, бебето ќе може само да седи. Ова е резултат на тоа што контролата на 'рбетот и централниот нервен систем се развива од врвот на главата надолу до основата на 'рбетот. Оваа контрола може да се забележи кај бебето како што тоа започнува да ја држи главата самостојно. Слично, новороденото бебе мавта наоколу со своите раце, а за девет месеци ќе ја пронајде најмалата трошка или делче од играчките и ќе ги подигне со палецот и показалецот. Ова е резултат на тоа што нервниот систем исто така се развива од 'рбетниот мозок надвор кон екстремитетите (рацете и нозете).

2. Развојот се одвива по истиот редослед, но може да се случи со различна брзина

Бебето треба да ја држи својата глава исправена, да научи да седи со поддршка, а потоа и без поддршка, пред тоа да може да стои држејќи се за мебелот, а со време и самостојно да оди.

Ниту едно бебе не може да научи да оди пред да научи да се исправи. Но совршено нормално е едно бебе да оди на десет месеци, а друго бебе да не ја научи оваа вештина сè до 18-месечна возраст.

3. Сите области на развојот се поврзани меѓу себе

Бебето не може да почне да се храни со прстите сè додека тоа не може да се исправи и да ја развие способноста да ги подигнува предметите со прстите и

палецот. Развојот на говорот кај детето е засегнат доколку детето има тешкотии јасно да слуша или доколку никој не му зборува директно. Дете кое не добива љубов и внимание не успева да расте и да се развива.

На крајот, запомнете дека за да се развијат до својот целосен потенцијал, на децата им се потребни огромна поддршка и водење од другите луѓе во нивните животи. Неуспехот да се исполнат сите потреби на бебето може да има сериозни последици врз неговиот развој.

На шест недели повеќето бебиња ќе се насмеат не затоа што имаат гасови или ги вежбаат мускулите, туку затоа што некој им зборува и им се смее, родителите или други негуватели. За жал, не сите бебиња имаат грижливи негуватели, **кои од различни причини не им се насмевнуваат и зборуваат**. Овие бебиња може нема да се насмевнат на 6 недели. Бебе кое искусило многу зборување и комуникација може да се насмее многу порано од шест недели и ќе вокализира со оној што го негува.

ПРЕСВРТНИЦИ

Експертите за детски развој имаат спроведено многу истражувања врз малите деца за да го одгатнат она што повеќето деца можат да го направат на различна возраст и со брзината со која растат. Од ова истражување, идентификувани се пресвртниците на развојот. Таканаречената „пресвртница на развојот“ се однесува на возраста на која повеќето деца би требало да достигнат одредена фаза од развојот, на пример, одење самостојно до 18 месеци или насмевнување до 6 недели.

Многу деца ја достигнуваат таа фаза од развојот и многу порано, но важно е дали детето ја има достигнато фазата на развојот на возраст која е „пресвртница на развојот“. Ќе читате и за просечната возраст за развојните фази, а тие ќе бидат различни. Просечната

возраст е во средината на возраста кога сите деца ќе достигнат одредена фаза, на пример, за одење возраста може да биде од 10 до 18 месеци и според тоа, „просечната“ возраст за одење е 14 месеци. Важно е да се запомни дека сите деца се развиваат со различна брзина, па некои аспекти од развојот може да ги достигнат порано, а некои подоцна.

Прашајте ги родителите дали ја имаат книгата во која е забележана вашата тежина кога сте биле бебе за да видите каде сте биле на графиконот. Или прашајте некого, роднина, кој има мало дете за да ги проверите неговите податоци за тежината.

ПЕРЦЕНТИЛИ

Графикони со перцентили се употребуваат за да се споредат растот на децата и мерењето на тежината со оние на други деца од истата возрасна група. Ова овозможува да се следи растот на децата низ годините и да се набљудува како расте детето во однос на другите деца. Графиконите може да се користат за препознавање дали има некои проблеми со висината или тежината на детето, особено доколку очекуваната стапка на растење не се остварува. Ваквото скицирање на растот на детето е стандарден дел од секоја посета на советувалиште за систематски прегледи кај бебиња и мали деца, каде што се мерат тежината и висината на бебето или детето.

Постојат различни графикони за момчиња и девојчиња затоа што постои разлика во нивните стапки за развој и раст, како и различни графикони за бебиња кои се предвреме родени. Графиконите го покажуваат нормалниот дијапазон на висина и тежина на одредена возраст на илјадници деца од различни делови на земјата.

ФАЗИ И РЕДОСЛЕД НА РАЗВОЈОТ

За растењето и развојот размислуваме во пет фази:

- рано детство од раѓање до една година

- рано детство од една до три години
- детство од четири до седум години
- пубертет од осум до дванаесет години
- адолесценција од тринаесет до шеснаесет години.

Раѓање до една година

Новороденчињата можат:

- лицата да ги гледаат како нејасни форми
- да зграпчат предмет кој ја допрел дланката од нивната рака
- да ја завртат главата и да ја бараат брадавицата или дојката, доколку се допрени по образот
- да цицаат и да голтаат
- да се обидат да направат движења за чекорење, доколку се држени исправени, со нозете врз цврста подлога
- да се уплашат како реакција на ненадеен звук или јака светлина
- ненадејно да ги истегнат рацете, а потоа да ги соберат доколку имаат чувство дека паѓаат
- да ги препознаат гласот и мирисот на својата мајка
- да плачат кога се гладни, кога ги боли нешто, кога им треба храна, кога треба да им се сменат пелените или кога имаат потреба само да се гушкаат.
- Кога е родено, бебето може да се обиде да направи движења за чекорење, доколку го држат исправено, со нозете врз цврста подлога

Една до три години

До својот прв роденден, бебињата можат:

- да се движат наоколу, или ползејќи или со влечење, некои можат да стојат со поддршка, а мал број можат самостојно да одат
- самите да се исправат и да се хранат, барем со своите прсти
- вешто да ги користат своите раце за да ги движат и редат предметите, вклучувајќи и

испуштање предмети на подот и гледање за да видат каде се наоѓаат

- да мавтаат „чао“ и да покажуваат работи со прстите
- да комуницираат со дрдорење и изговарање зборови со два слога како „дада“
- да го разберат светот околу себе
- да знаат кои се нивните главни негуватели и да плачат ако се оставени со некој што не го познаваат.

Трет роденден

До својот трет роденден, децата можат:

- да трчаат, да се качуваат и да возат трицикл
- да се движат по скали, наизменично менувајќи ги нозете и да одат на прсти
- сами да вршат нужда
- јасно да зборуваат за сите да ги разберат
- да прават разлика меѓу момчиња и девојчиња
- понекогаш да играат заедно со други деца
- да направат кула од 9 коцки и да направат мост со коцки
- да ги отпетлаат копчињата и да нижат мониста
- да уживаат во играње улоги со играчки и дотерување
- да уживаат во книги
- да уживаат да цртаат и да се „преправаат“ дека пишуваат
- да имаат помалку испади на гнев (кои започнале кога имале 18 месеци)
- да уживаат во копирање и помагање на возрасните.

Седми роденден

До својот седми роденден, децата можат:

- да фрлаат, да удрат и контролираат топка, да скокаат и да возат велосипед
- да ги користат своите раце да протнат конец, да користат ножици, да градат модели и јасно да пишуваат
- да цртаат со смисла и детали

- да се менуваат и да играат заедно со другарите
- да кажуваат шеги и да уживаат во разговорите
- да започнат да ги разбираат правилата
- да се уплашат од измислени работи, како духови
- да читаат и да уживаат во книгите
- лесно да се облекуваат самите
- да имаат најдобар другар
- да се загрижени, ако не му се допаѓаат некому.

Дванаесетти роденден

До својот дванаесетти роденден, децата можат:

- да решаваат проблеми
- да уживаат во одговорноста
- да имаат голем интерес за хобија
- да користат добри вештини за координација
- да ви кажат за што ги бидува
- да почнат да забележуваат физички промени во своето тело
- да почнат да се расправаат со своите родители
- понекогаш да се однесуваат како возрасни, а понекогаш како деца.

Шеснаесетти роденден

До својот шеснаесетти роденден, помладите можат:

- да имаат тело на возрасен
- да поседуваат одлични вештини за одредени области, на пример, цртање или работење на компјутер
- да уживаат во друштво на своите „другари“, повеќе отколку кога се со семејството
- да создадат свој идентитет, вкус за музика, облека
- да имаат промени во расположението
- понекогаш да се чувствуваат вознемирено
- да имаат голема доверба во другарите
- да го напуштат училиштето и да се венчаат.

ФИЗИЧКИ РАЗВОЈ

Физичкиот развој ги покрива аспектите од развојот за кои можеме да видиме како се случуваат. На пример, роднините често коментираат колку пораснало детето. Коментираат колку пораснало детето во однос на големината, висината и тежината. Со растењето има значителни промени во пропорциите на телото. Погледнете ја големината на главата на новороденчето во однос на остатокот на телото. Споредете го со дете од седум или осум години.

Физичкиот развој исто така ги покрива важните вештини за користење на нашето тело; користење на големите мускули за одење, трчање, качување, скокање и прескокнување, како и користење на нашите помали мускули, на пример за координација на рацете. Разгледајте ја табелата за да ги споредите грубата и фината моторика во различните фази на развој.

ВОЗРАСТ	ФИЗИЧКИ РАЗВОЈ (ГРУБА И ФИНА МОТОРИКА)
Раѓање до 4 недели	Лежи на грбот, а главата му е свртена на едната страна Главата се завлекува кога го подигнуваат да седне Примитивни рефлекси, т.е. барање на дојката, цицање, одење, фаќање
1 месец	Контролата на главата уште е нестабилна Рацете му се цврсто стиснати во тупаница Ги зграпчува предметите што ја допираат дланката од раката Главата и очите заедно се движат
3 месеци	Клоца со нозете и мавта со рацете Може да ја подигне главата и да се врти кога лежи на предната страна Ги гледа движењата на своите раце, си игра со рацете Ја држи тропалката неколку секунди, ако му е ставена во раката
4 месеци	Ги користи рацете како поддршка кога лежи на стомак Се врти од грб на страна Се држи и ги тресе малите предмети
6 месеци	Седи со поддршка Се превртува Со рацете ги крева главата, вратот и градите од подот, кога лежи на стомак Ја користи целата рака да зграпчи, ја префрла играчката од една рака во друга
9 месеци	Седи само, без поддршка Посегнува по играчките кога седи Може да ползи или да се влече Ги бодува малите предмети со показалецот Го користи показалецот и средниот прст со палецот за да фаќа мали предмети Во секоја рака ќе земе и ќе држи мала коцка Ги крева коцките, но може да ги остави само со испуштање
1 година	Стои самостојно и држејќи се, започнува да оди Подвижно е преку ползење и влечење Сака сам да се храни и да ја држи шолјата со нечија помош Ги крева ситните предмети од подот, користејќи прецизен стисок како клешта Почнува да покажува склоност за користење лева или десна рака Спојува две коцки Ги става коцките во кутија откако ќе му се покаже
18 месеци	Може да оди самостојно Ги турка и ги влече играчките додека оди Може да оди надолу кога го држат за рака Се обидува да удри, да додаде и да фрли топка Клекнува за да крене предмети од под Помага при облекувањето и соблекувањето Може да користи лажица Користи прецизен стисок за ситни предмети Држи боичка на едноставен начин, со три прсти и чкрта Ги отвора рачките Ги соблекува чевлите

ВОЗРАСТ	ФИЗИЧКИ РАЗВОЈ (ГРУБА И ФИНА МОТОРИКА)
2 години	<p>Оди нагоре-надолу по скали, со две нозе на едно скалило</p> <p>Се качува на мебел</p> <p>Гради кула од шест коцки</p> <p>Сам се храни со лажица</p> <p>Облекува чевли</p> <p>Црта кругови и точки</p> <p>Почнува да ја користи преферираната рака</p>
3 години	<p>Сече кружен облик со ножици и прецртува квадрат</p> <p>Ја запетлува и отпетлува облеката</p> <p>Може да комплетира сложувалка од 12 делови</p> <p>Стои и оди на прсти</p> <p>Сигурно ја удира топката</p> <p>Скока од долни скалила</p> <p>Вози трицикл</p> <p>Ги врти страниците во книгата</p> <p>Може да нацрта лик</p> <p>Прави мостови со коцки, кога му е покажано</p> <p>Отпетлува копчиња</p> <p>Ниже големи мониста</p>
4 години	<p>Може да нишани, да фрли и да фати голема топка</p> <p>Оди наназад и по линија</p> <p>Трча и потскокнува</p> <p>Прави голема кула</p> <p>Сам ги мие забите</p>
5 години	<p>Потскокнува</p> <p>Брзо трча</p> <p>Лесно се облекува и соблекува</p> <p>Удира топка со палка</p> <p>Црта човек со глава, тело и нозе, како и куќа</p> <p>Може да комплетира сложувалка од 20 делови</p> <p>Формира букви и го пишува своето име</p> <p>Прецизно користи ножици</p>
6–7 години	<p>Ужива да скока, да вози велосипед, ролери и да лизга</p> <p>Ужива да држи рамнотежа на сид или греда</p> <p>Подобро ракува при градење со коцки, сложувалки итн.</p> <p>Може да соши шев</p> <p>Врзува/одврзува врвци</p> <p>Гради сложени модели</p> <p>Пишува со молив на мала површина и црта детални цртежи</p>
8–12 години	<p>Ги подобрува физичките вештини што веќе се развиени</p> <p>Пубертетот кај девојчињата почнува на околу 10 години, со забрзан раст и зголемување на силата на телото</p>
13–16 години	<p>Мозокот се развива со зголемување на времето за реакција и координација</p> <p>Кај девојчињата, пубертетот завршува на околу 14 години и почнува менструација</p> <p>Кај момчињата, пубертетот е меѓу 13–16, а тие ќе бидат посилни од девојчињата</p>

СОЦИЈАЛЕН И ЕМОЦИОНАЛЕН РАЗВОЈ

Учењето да се живее со другите луѓе, и во нашето семејство и во општеството, најчесто е еден од најважните делови на развојот – дел во кој семејството и пријателите играат важна улога.

Социјализацијата е учење како да се однесуваме со семејството и општеството во кое живееме. Процесот на социјализација, според неговата дефиниција, ќе се разликува во различни општества и од семејство до семејство.

- Примарната социјализација е социјализација што се одвива во рамките на семејството, во првите години од животот на детето. Тоа им помага на децата да научат како да комуницираат со другите, што е прифатливо, а што не е прифатливо.
- Секундарната социјализација започнува кога децата стапуваат во редовен контакт со луѓе и околина вон нивниот дом. Тука се вклучени: градинка, забавиште и училиште, а продолжува во текот на животот.

Секундарната социјализација ги учи децата:

- како да комуницираат со возрасни кои не им се семејство
- како да комуницираат со пријатели и други лица
- „правилата“ на општеството, што е прифатливо, а што не е прифатливо вон домот.

Одреден број клучни процеси влијаат врз тоа колку добро се поврзуваме со другите и колку добро се вклопуваме во нашето семејство и општествениот свет. Пред да ги разгледаме фазите на социјалниот и емоционалниот развој, треба да размислиме колку се важни зближувањето и приврзаноста, самоосознавањето, личниот идентитет и довербата, од самиот почеток.

Зближување и приврзаност

Развојот на силни чувства меѓу родителите или негувателите и нивните деца се случува преку процес на зближување и приврзаност.

Оваа приврзаност е потпомогната во почетните месеци од неколку работи, вклучително:

- контакт преку кожата
- мирис
- говорење и слушање на гласовите на родителите
- хранење
- бањање
- играње
- контакт со гледање во очи.

Зближувањето е развој на силни чувства меѓу родителите и негувателите и нивните деца. Успешното зближување е начин бебето да се осигури дека е добро негувано и безбедно од злоупотреба и напуштање.

Приврзаноста е тесната емоционална врска меѓу бебето и неговиот негувател.

Многубројни приврзувања

Џон Боулби е познат по своите опишувања на зближувањето и приврзаноста и ја потврди идејата дека на сите деца им се потребни постојани негуватели за да им се дозволи да развијат приврзаност и да почнат да формираат врски полни со љубов со своите негуватели. Доколку периодот по раѓањето е прекинат со болест на мајката или бебето, или се карактеризира со мноштво различни негуватели, детето може да има тешкотии во формирањето блиски врски подоцна во животот.

Се мислеше дека бебето може да формира блиска приврзаност само со мајката, но се покажа дека тоа не е вистина. Децата можат, а тоа и го прават, да формираат силни врски со мноштво разни луѓе, на пример дедовци и баби, родители, браќа и сестри, пријатели и др. Редовниот и зачестен контакт е важен, па дури и кога детето има нормална приврзаност за родителите и семејството, важно е во забавиштето да му се овозможи на малото бебе или малото дете да развие приврзаност за еден постојан негувател.

Истражувањата во 50-тите години го идентификуваа проблемот на појава на вознемиреност поради одвојување. Ова истражување на деца кои се одвоени од своите родители во болница беше важно за да се создаде навиката да се охрабруваат родителите да останат со своите деца во болница. Но до 70-тите тоа не беше дозволено, затоа што се мислеше дека посетителите би ги вознемириле децата.

Дете кое има формирано тесни врски со неколку важни луѓе ќе се чувствува многу посигурно од дете кое тоа го нема направено. Онаму каде што се чувствува голема сигурност кај детето, тогаш постои мала веројатност за појавување емоционална траума предизвикана од одвојувањето од главните негуватели, што ќе се случи во претстојниот период. Често пати, во првите години, премногу поврзаното дете ќе има тешкотии во формирањето тесна врска со негувателите.

Обидете се да му скриете играчка под перницата на 12-месечно бебе. Ако ве види како ја криете играчката, ќе ја најде. Ако не ве види, нема да ја најде. Како што детето расте, може да научи да ја бара играчката на многу тешки места.

Сепак, големата приврзаност значи дека кога неговиот главен негувател не е во близина, бебето или детето ќе покаже „вознемиреност поради одвојување“ преку плачење, врескање и доколку детето е постаро, обид да го следи негувателот. Вознемиреноста поради одвојувањето ќе започне околу 6–7-месечна возраст и ќе продолжи до тригодишна возраст кога детето може да сфати дека мама ќе се врати! Дел од ова е развивањето концепт наречен „постојаност на предметите“ – т.е. иако нешто не можете да видите, тоа сепак постои.

Самоосознавање и личен идентитет

Самоосознавањето и личниот идентитет на детето се тесно поврзани со квалитетот на воспитувањето во нивното рано детство. Многу млади луѓе и возрасни лица кои ги повредуваат другите или извршуваат тешки кривични дела имале многу негативни искуства како деца, а често пати нивното самоосознавање е на ниско ниво.

Многу психолози имаат проучувано како се развиваме социјално и емоционално. Некои од клучните теории се опишани во долната табела.

Фројд

Фројд идентификувал три дела на личноста, почнувајќи со врска на „симбиоза“ меѓу мајката и детето во првите месеци. Во овој период, малото дете се гледа себеси како дел од својата мајка. Ова е една од причините зошто детето од 18 месеци станува „егоцентрич“, или свесен за себе како посебен, способен да каже „не“ и да има контрола. Како што поминуваме од детството во зрелоста, ние развиваме морални ставови и „ид“ (Сега го сакам!) почнува да биде потиснат од „суперегото“ (Не, тоа е погрешно.). Како што се развива „егото“, тоа помага да се соочиме со внатрешните аргументи за да се креира прифатлив резултат.

Скинер

Скинер верувал дека децата учат низ искуство или условување. Детето ќе научи доколку е наградено за своето однесување, дури и „наградата“ да е непријатна. Позитивните награди или потврди за доброто однесување се основата на многу програми за управување со однесувањето.

Бандура

Бандура ја развил идејата за „моделирање“ или социјално учење. Во основа, децата ги копираат возрасните околу себе. Гледајте како малото бебе копира исплазување на јазикот доколку тоа го направи и возрасно лице. Бандура развојот на агесијата го сфаќа како резултат на социјално учење. Неговиот експеримент со деца како гледаат филм во кој возрасните удираат кукли беше фасцинантен бидејќи децата го копираа и го гледаа како прифатливо однесување. Постојат мноштво докази дека детето кое било сведок или самото искусило насилство во домот може да развие насилни склоности.

Биолошка теорија

Друга теорија за агесијата е биолошката теорија. Таа наведува дека на луѓето им е потребен сопствен простор или територија и доколку тој простор е под закана, тогаш тие ќе реагираат со агесија. Се смета дека и фрустрацијата предизвикува агесија; набљудувајте мало дете кое не може да направи нешто што сака да го направи – резултатот може да биде испад на бес или излив на агесија.

Морален развој

Важен дел од социјалниот развој е моралниот развој. Децата го набљудуваат однесувањето на другите деца и возрасните, постепено развивајќи чувство на исправно и погрешно. „Приврзувањето“ е важно во моралниот развој каде што одредено однесување се поткрепува како исправно или погрешно – агесијата е добар пример за ова.

1. Напишете десет одговори на прашањето „Кој сум јас?“. (Размислете за вашата појава, вештини, карактер, проблеми, верувања и улоги во животот.)
2. Обидете се да идентификувате кој или што и да е најважно при формирањето на тие идеи за себе.

Просоцијално однесување

Напредна фаза од моралниот развој на детето е кога тоа е способно за просоцијално однесување. Ова се однесува на дело кое е од помош или од корист на останатите, но може да има некаква санкција за лицето кое го извршило. Екстреман пример на просоцијално однесување е некој човек да спаси друг човек од куќа што гори и да добие изгореници како резултат на тоа дело. Повеообичаен пример може да биде кога детето го дава својот џепарлак за добротворни цели, наместо да ја купи играчката за која штедело. Можете ли да смислите други секојдневни примери?

ВОЗРАСТ	СОЦИЈАЛЕН И ЕМОЦИОНАЛЕН РАЗВОЈ
Раѓање до 4 недели	Позитивно реагира на главниот негувател Ги имитира изразите на лицето Зјапа во светли, сјајни предмети
1 месец	Внимателно зјапа во негувателите Им се насмевнува на негувателите (до 6 недели)
4 месеци	Се смее, учествува и вокализира со негувателите
6 месеци	Почнува да покажува интерес за други бебиња, се смее Станува позаинтересирано за социјална интеракција, во зависност од времето поминато со други деца и од неговиот карактер Покажува страв од непознати, се вознемирува ако е одвоено од негувателот Различно комуницира со разни членови на семејството Користи предмети за утеха, на пример, ќепенце Бара внимание
9 месеци	Многу е заинтересирано за сè наоколу Препознава познати и непознати ликови Покажува понеобична вознемиреност
1 година	Понапорно и понаметливо, емоционално променливо Може да почнат испади на бес есреќно од изменети рутини Бесно е кога ќе му се каже „не“ Прави разлика меѓу себе и другите, но сè уште е егоцентрик – засегнато само со својот поглед на светот Покажува одредени емоции и свесно е за емоциите на другите. Може да си игра само Почнува да ја развива постојаноста на предметите
18 месеци	Покажува срамежливост Не сака сменети рутини Учи да користи нокшир Има испади на гнев кога е вознемирено Има одделно чувство за себе – егоцентрик Не сака да споделува, со силно чувство на „мое“

ВОЗРАСТ	СОЦИЈАЛЕН И ЕМОЦИОНАЛЕН РАЗВОЈ
2 години	<p>Ужива во друштво на други деца, но без желба да ги сподели играчките</p> <p>Може да се загрижи кога друго дете е вознемирено</p> <p>Се вклучува во паралелна игра (со другите)</p> <p>Останува егоцентрич</p> <p>Станува емоционално стабилно, но сè уште склоно на промени на расположението</p> <p>Учи да се одвои од негувателот на краток период, на пр. додека е во забавиште</p> <p>Го знае својот идентитет</p>
3 години	<p>Поголемо социјално чувство</p> <p>Би играло во група од двајца или тројца, споделувајќи идеи</p> <p>Може да има блиски пријатели</p> <p>Често, момчиња и девојчиња играат заедно</p> <p>Цврсто и емоционално сигурно</p> <p>Дружељубиво спрема другите деца</p> <p>Сè понезависно, но сè уште му треба поддршка од возрасните</p> <p>Се плаши да не ги изгуби негувателите</p> <p>Силно чувство за полов идентитет</p> <p>Помалку се вознемирува за разделбата</p> <p>Си игра со другите</p>
4 години	<p>Ужива во заедничка и возбудлива игра</p> <p>Ги разбира соработката и натпреварот</p> <p>Реагира на аргументирање</p> <p>Може да следи редослед</p> <p>Има независност, но сè уште му треба утеха и уверување</p>
5 години	<p>Се окупира со активности</p> <p>Развива страв од духови, суштества под креветот</p> <p>Загрижено е дека нема да се допадне</p> <p>Развиено е добро чувство на самосвест</p>
6–7 години	<p>Може да создаде цврсти пријателства</p> <p>Си даваат голема поддршка, играат сложени игри</p> <p>Си игра во одвоени групи, девојчиња со девојчиња/момчиња со момчиња</p> <p>Прилично независно и сигурно</p> <p>Зголемено чувство на моралност (исправно и погрешно)</p>
8–12 години	<p>Пријателствата стануваат многу важни – најчесто меѓу ист пол</p> <p>Загриженост за мислењето што го имаат другите за нив</p> <p>Често пати несигурно за измените во околината</p>
13–16 години	<p>Промените на телото може да ја вознемират самопочитта</p> <p>Треба да се одгатнат промените во зрелоста</p> <p>Некои се посигурни за измените во околината</p> <p>Повеќе сака да биде со пријатели отколку со семејството</p> <p>Притисокот од врсниците има значајно влијание</p>

Независната (игра со преправање) или креативната игра е многу важна за социјалниот и емоционалниот развој на децата. Децата, во својата игра, ќе ги „изведат“ настаните кои ги искусиле.

РАЗВОЈ НА КОМУНИЦИРАЊЕ И ГОВОР

Децата комуницираат уште пред да се родат. Бебето во матката ќе реагира на силната врева или возбуда со придвижување. Новороденчето комуницира преку плачење и успокојување со зголемена префинетост. Не е потребно долго време за негувателот да го препознае различното плачење: гладно, изморено, чувствува студ, заситно, му треба гушкање, итн. Слушајте како родителот му зборува на своето бебе – веројатно ќе слушнете дека користи едноставна форма на говор, чија сложеност се развива како што детето го развива говорот. Тоа се нарекува „бебешки говор“.

Набљудувајте група деца како си играат или дома или на игралиште. Дома можете да видите како детето „се дружи“ со кукла, или презема улога на мама или тато.

Брзината на збогатување на говорот е неверојатна. До осум месеци, детето ќе дрдори звуци како „дадада“, до 18 месеци тоа ќе употребува 30 до 40 зборови, а до три години детето ќе прави сложени реченици. Брзината на овој развој зависи од мноштво фактори, кои вклучуваат некоја вродена способност да се развива говорот, но исто така зависи од тоа колку конверзација му е упатена на детето. Ноам Чомски (лингвист) бил клучна личност за развивање на идејата дека човечките суштества имаат вродена способност за говор.

Има директна врска меѓу стапката на развој на речникот на детето и колку мајката му зборувала на детето во текот на првата година. Децата чишто мајки им зборувале многу можат да користат двојно повеќе зборови на 17 месеци за разлика од децата на кои не им се зборувало многу.

Набљудувајте група мали деца кои играат и обидете се да сфатите што се случува без да го слушате нивниот говор.

Што правеа освен што зборуваа?

Треба да забележите дека користат:

- изрази на лицето
- говор на телото
- вештини на слушање
- различна интонација.

Невербалната комуникација има подеднакво значење и за децата и за возрасните. Впрочем, децата ја користат повеќе од возрасните.

Говорот е аспект од развојот кој може опсежно да се менува без никаква врска со другите развојни аспекти или интелигенцијата на детето. Родителите често пати се многу загрижени ако детето подоцна почне да зборува, во споредба со постариот брат или сестра.

Причината за тоа може да биде едноставна, постарото дете однапред ги предвидува потребите на помалото, отстранувајќи ја итната потреба детето да зборува или затоа што тоа дете едноставно подоцна ќе прозборува.

Развојот на говорот се дели во две одвоени фази:

- **Прелингвална:** оваа фаза е до 12 месеци, кога детето започнува да ги кажува своите први зборови.
- **Лингвална:** зборовите сега се користат со значење.

ВОЗРАСТ	ГОВОРНИ И КОМУНИКАЦИСКИ ВЕШТИНИ
Прелингвална фаза	Раѓање до 12 месеци
Раѓање до 4 недели	Плаче кога е потребно внимание за основните потреби, на пр. глад, замор, немир
1 месец	Се смрзнува“ кога во близината на неговото уво нежно ќе засвони свонче, ја врти главата кон звукот Престанува да плаче на звук на човечки глас (освен ако е многу вознемирено) Гуга како реакција на зборувањето на негувателот
3 месеци	Се смирува и ја врти главата кон звукот на тропалката во близина на главата Вокализира кога му се зборува и кога е само
6 месеци	Прави монотони вокални звуци, на пр. „аах-аах“, „гуу“ Се смее, се кикоти и писка на глас кога си игра Различно реагира на различни тонови на гласот Почнува да реагира на звуци вон видното поле, со правилна визуелна реакција
9 месеци	Вокализира за комуникација, вика за внимание Гласно дрдори и мелодично користи двојни слогови во долги низи, на пр. „та-та“, „баба“, „ма-ма“ Имитира вокални звуци на возрасни, на пр. накашлување, лижење на усните Разбира „не“ и „чао“ Има брза реакција на тест на слушање спроведен 1 метар зад детето, вон видното поле
1 година	Го знае своето име Мрмори гласно во разговорите, ги вклучува повеќето звуци на вокалите Разбира околу 20 зборови во контекст, на пр. шолја, куче, вечера и разбира едноставни пораки, на пр. „плескај со раце“, „каде ти се чевлите?“
Лингвална фаза	12 месеци и подоцна
12-18 месеци	Се појавуваат први зборови; користи 6-20 препознатливи зборови, разбира повеќе Ги повторува важните или последните зборови во речениците Се обидува да се вклучи во детските песнички Одговара на едноставни упатства: „донеси ги чевлите“, „затвори ја вратата“
18-24 месеци	Користи два збора поврзани заедно Користи повеќе од 200 зборови до 2-годишна возраст Формира едноставни реченици од два збора Го спомнува своето име, си зборува себеси во текот на играта Има телеграфски говор, т.е. користи клучни суштински зборови и ги испушта сврзничките зборови

ВОЗРАСТ	ГОВОРНИ И КОМУНИКАЦИСКИ ВЕШТИНИ
Лингвална фаза	12 месеци и подоцна
2–3 години	Брзо го зголемува речникот, вклучувајќи и множина Има едноставни разговори Ужива во повторувањето на омилените приказни Брои до десет
3–4 години	Имитира говор на возрасни Може да биде разбран од непознати Формира кратки, граматички исправни реченици Поставува многу прашања од типот: што? зошто? и како? Ги знае деловите од телото, животните Сè уште прави грешки во употреба на времињата
4–8 години	Говорот е течен и правилен, користи описен говор Ги кажува целото име, возраст, роденден и адреса Ужива во шеги, пеење, римување, итн. Брзо го зголемува речникот – 5000 зборови до 5-годишна возраст Препознава нови зборови и прашува за нивното значење Верно ќе ги копира слушнатите акценти Ги изговара повеќето звуци, со мала заостаната тешкотија со некои зборови
8 години и подоцна	Повеќето деца се течни говорници, читатели и пишувачи на својот јазик Зголемена употреба на шифриран говор, под влијание на врсниците

ИНТЕЛЕКТУАЛЕН РАЗВОЈ

Когнитивниот или интелектуалниот развој се однесува на тоа како децата учат, размислуваат и создаваат идеи. Ова е една од развојните области која е под големо влијание на искуствата што ги имало детето. Имињата на животните може да се научат само ако му биле кажани на детето. Ова се однесува на речиси секое знаење или вештина.

Има мноштво истражувања за тоа како децата ги развиваат интелектуалните вештини. Следуваат двете најпознати теории.

- **Пијаже** покажа дека интелигенцијата е резултат на природниот редослед на фазите и дека се развива како резултат на менливите врски меѓу детето и неговата животна средина. Детето создава „шеми“ за да му помогнат во решавањето на проблемите во неговата животна средина. На пример, се мисли дека сите кучиња

се црни доколку домашниот миленик на детето е црно куче, а гледањето бело куче бара шема за да се промени тоа.

- **Брунер** верувал дека како што децата се развиваат, употребуваат различни начини за да го претстават светот околу себе. Активното претставување го опфаќа начинот како тие го опишуваат својот свет со сетилни – моторни дејства – т.е. со користење на своите тела – размислете како би можеле да опишете вртеж или кривулести скалила без да ги користите своите раце или тело! Сликвитото размислување ги опишува сликите во умот – размислете како би му опишале на пријателот каде сте биле на одмор – често пати сликата или фотографијата е најлесен начин да се опише. Последната и созреана фаза е семантиката, кога детето може да го користи целото познавање на говорот за да ги опише и да дискутира за информациите.

Постои веројатност дека некои аспекти од секоја од теориите ќе одиграат улога во тоа како децата се развиваат интелектуално. Неоспорно е дека децата интелектуално се развиваат со различна брзина и во

различни области. Не е сосема јасно зошто некои деца стануваат научници, а други стануваат уметници, но сосем разумно е да се претпостави дека искуството игра голема улога, исто колку и наследените вештини.

ВОЗРАСТ	ИНТЕЛЕКТУАЛЕН РАЗВОЈ
Раѓање	Трепка како реакција на силно светло Се врти кон слабото светло Зјапа во негувателот Плаче кога треба да се обрне внимание на основните потреби
1 месец	Зјапа во слаба светлина Погледот му го фаќа и ја следи топка што се ниша
3 месеци	Го следи движењето на поголемите и помалите предмети
6 месеци	Многу е љубопитно, движењата лесно му го одвлекуваат вниманието Веднаш го фиксира погледот на мали предмети во близина, се протега да ги зграпчи Сè става во уста Гледа како играчките паѓаат од раката, во видното поле
9 месеци	Гледа во вистинската насока на играчките што паѓаат
1 година	Намерно ги фрла играчките и ги гледа како паѓаат – т.н. „зафрлање“ На вистинското место ги бара играчките што се истркале вон видното поле Ги препознава познатите луѓе на далечина од 6 метри
18 месеци	Гради кула од три коцки, кога ќе му се покаже Ги врти страниците од книгите, неколку во исто време, ужива во сликовници и може да покаже именуван предмет Ги покажува интересните предмети што се надвор Ги покажува деловите на телото
3 години	Прецртува круг и крст, црта човек со глава Спарува две или три основни бои Црта со голема четка, сече со ножици
До 5 години	Прецртува квадрат и одредени букви – некои спонтано Црта човек со глава, тело, раце, нозе и карактеристики, може да нацрта куќа Внимателно ги бои сликите Ги именува основните бои и спарува десет или повеќе бои Го знае времето од денот за основните активности, на пр. појадок, време за спиење Ги спарува симболите, буквите и бројките Избира меѓу полесни и потешки предмети Разбира пред, зад, до Брои до 20 напамет
До 6 години	Се развива способност за пишување, може да напише некои зборови, да копира други Чита едноставни книги Се зголемува префинетоста за цртање и сликање Си го знае роденденот Пишува десет или повеќе зборови Може да ги предвиди настаните што следуваат Може да брои до 100 Знае што е цело, а што е половина

ВОЗРАСТ	ИНТЕЛЕКТУАЛЕН РАЗВОЈ
6–8 години	<p>Може да го сфати концептот на одржување, на пример, количината на пластелин останува иста ако топката од пластелин ја извртиме во долга, тенка змија</p> <p>Ја развива способноста да размислува за неколку работи истовремено</p> <p>Ужива во игри и правила</p> <p>Ја разбира употребата на симболи во математика, пишување, итн.</p> <p>Голема љубопитност во врска со работата во неговата средина</p>
8–12 години	<p>Може да резонира и да примени логика во проблемите</p> <p>Може да ги пренесе информациите од една ситуација и да ги искористи во друга</p> <p>Станува покреативно во играта</p> <p>Самоуверено чита и пишува</p> <p>Се зголемува склоноста за некои теми</p>
13–16 години	<p>Ја развива способноста за апстрактно размислување</p> <p>Ќе ги испита изворите на информациите</p> <p>Станува свесно за светот</p> <p>Јасна склоност кон уметност или наука</p> <p>Размислува за изборот поврзан со идното образование и кариера</p>

СОЗРЕВАЊЕ

Можете да чуete или прочитате за „созревањето“ во врска со растењето и развојот. Созревањето значи целосно израснат и развиен. Возрасните се сметаат за созреана форма на луѓето. Често пати сте чуле некои луѓе да ги наречат „недозреани“. Зошто некои возрасни лица се позрели од другите?

Погледнете наназад на теориите за развој, многу од нив се засновани на идејата дека ние, на пример, учиме низ искуството. Голем дел од развојот исто така зависи од нашето вродено „програмирање“, но тоа треба да биде дополнително развиено преку нашите искуства. На пример, ние сите сме програмирани да учиме да зборуваме, но како зборуваме е моделирано од, на пример, она што го слушаме и како ни зборуваат. Не е потребна голема фантазија да се сфати дека, на пример, квалитетот на она што го слушаме може да биде важен.

Општото однесување, исто така, е моделирано од нашите искуства – голема е веројатноста дека детето кое секогаш ги гледа своите родители како се однесуваат грижливо и со внимание спрема другите ќе порасне на

Мајката на едно дете беше многу загрижена за говорот на својот син. Тој има четири години и користи навредлив говор во речиси секоја реченица. Сепак, нејзиниот разговор со воспитувачката во забавиштето ја покажа причината за тоа:

– секоја реченица што таа ја изговорила го содржела истиот говор за кој се пожалила дека го користи нејзиниот син. Воспитувачката се обидела да објасни дека децата учат да зборуваат преку пример.

истиот начин. Запомнете, искуствата може да бидат и позитивни и негативни.

Важен аспект од созревањето е она што возрасните го очекуваат од децата. Добрата поддршка во овој дел, на пример, е овозможена од возрасните кои знаат што е реално да се очекува од детето на таа возраст или развојна фаза. Обратно, доколку возрасните очекуваат детето да прави работи кои се над неговата развојна фаза, тоа може да даде слаб резултат.

Ги разгледајте сите клучни елементи на развојот. Важно е да се запомнат клучните принципи:

- Ниту еден аспект на развојот не се одвива самостојно;
- Развојот е постепен, последователен процес. Ние сме програмирани да научиме многу вештини, на пример, да одиме и да зборуваме, по тој редослед, но не со иста брзина;
- Многу работи може да влијаат врз брзината на развојот и иако постојат пресвртници во развојот, важно е да се запомни дека сите се засебни единки и дека ќе созреат со своја брзина.

КОИ ФАКТОРИ МОЖЕ ДА ВЛИЈААТ ВРЗ РАСТЕЊЕТО И РАЗВОЈОТ?

Растењето и развојот зависат од многу фактори, некои имаат поголемо влијание врз некои деца, а помало врз другите. Влијанието може да биде и позитивно и негативно. На пример, спротивно на сиромаштијата е богатството, а детето кое расне во дом без финансиски проблеми може да биде добро нахрането и облечено и да има многу можности за образовен развој. Сепак, овие привилегии може да го изгубат своето влијание доколку детето нема семејство полно со љубов и поддршка.

Сиромаштија

Луѓето кои имаат помалку од 60% од приходот што го исчекува просечно лице може да се смета дека се во ризик од сиромаштија и социјално исклучување.

Клучните групи луѓе кои мора да живеат со многу мали финансиски средства вклучуваат семејства со еден родител, луѓе кои се невработени, постари луѓе, луѓе кои се болни или со инвалидитет, семејства каде што само еден член заработува и двојки кои се неквалификувани.

Семејствата кои се сиромашни може да имаат доволно финансиски средства за храна, некоја облека и за греење, но сиромаштијата значи дека нема многу средства за интересни набавки и возбудлив животен стил. Семејствата кои зависат од социјална помош имаат ограничен избор во животот. Најмодерна облека, безбедни автомобили, современа електронска опрема, годишни одмори итн., може да не се избор за луѓето со ниски приходи. Семејствата со малку финансиски средства мора да го ограничат она што можат да го купат кога ќе одат во супермаркет или шопинг центар.

Следните проблеми ги спречуваат луѓето (а со тоа и децата) најдобро да го искористат она што им го нуди животот:

- **Недостаток од можности за работа.** Работата е најважниот начин да се излезе од ниските примања. Но последиците од невработеноста не се одразуваат само каконедостаток на средства. Тоа може да доведе и до лошо здравје и да ги потисне идните можности за вработување;

Сиромаштијата може да доведе до разни проблеми. На пр., ако сте со ниски примања, живеете во сиромашна населба; ако живеете во сиромашна населба, може да имате поголем страв од криминал.

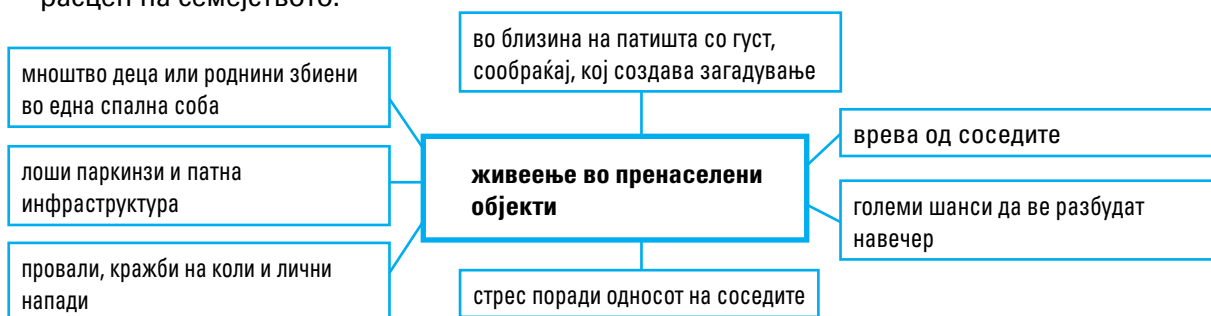
- **Недостаток од можности за стекнување на образование и квалификации.** Многу поголема е веројатноста дека возрасните без основни квалификации ќе поминат долго време без работа;
- **Сиромаштија во детството.** Со ова се поврзани проблемите со ниски приходи, лошо здравје, лоши услови за живеење и небезбедни животни средини;
- **Растурени семејства.** Доказите покажуваат голема веројатност дека децата во семејства со еден родител ќе страдаат од последици од постојани ниски приходи во домаќинството. Стресот во семејствата може да доведе до социјална исклученост, а во екстремни случаи до бездомништво;
- **Здравствена нееднаквост.** Здравјето може да биде засегнато од ниски приходи и некои социо-економски фактори како што се пристап до квалитетни здравствени услуги и продавници во кои се продава квалитетна храна по пристапни цени;
- **Лоши услови за живеење.** Ова директно влијае врз квалитетот на животот на луѓето и води до низа физички и ментални здравствени проблеми, а исто така може да предизвика тешкотии за децата кои се обидуваат да ги напишат домашните задачи;
- **Сиромашни населби.** Најсиромашните области страдаат од комбинација на лоши услови за живеење, висока стапка на криминал, невработеност, лошо здравје и расцеп на семејството.

Очекуваниот животен век на дете родено во семејство каде што родителите се професионалци (на пр. доктор или сметководител) е седум години подолг од оној на дете родено во истото време во семејство без квалификации. Шансите децата од тие домаќинства да загинат во несреќа се за 5 пати поголеми, а шансите да загинат во пожар се за 15 пати поголеми.

Животна средина

Семејствата кои чувствуваат сигурност за своите идни приходи и финансии може да го изберат својот стил на живеење. Тие исто така можат да изберат каде би сакале да живеат. Семејствата од повисоките социјални класи обично живеат во побогати населби со добра патна инфраструктура и образовни установи. Семејствата со ниски приходи обично живеат во погусто населени населби. Семејствата со ниски приходи обично се присилени да живеат под кирија, наместо да го купат својот дом. Различните групи социјални класи обично живеат во различни соседства.

Дали е битно на каква локација живеете? Многу луѓе би рекле дека она што е важно е да се согласувате со луѓето со кои живеете и дека парите, или големината на вашата куќа, не се важни. Но постојат слабости доколку живеете во некавалитетни или пренаселени станбени објекти. Во нив има врева, загадување, пренаселеност, слаб пристап до продавници и други објекти, како и стрес поради присуство на помали кривични дела (прекршоци). Кога луѓето се со ниски приходи, одржувањето на домот може да биде проблем. Лошо одржуваниот дом може да создаде опасност по здравјето.

Проблеми создадени како резултат на живеење во пренаселени објекти

Ниските приходи и лошите станбени услови се извор на стрес за многу луѓе. Долната табела ги покажува процентите на сопственици на домови кои кажале дека имаат проблеми со наведените теми во левата колона. Генерално, се чини дека луѓето со финансиски средства имаат помалку проблеми во споредба со луѓето кои живеат во посиромашни услови. Живеењето во предградијата или во внатрешноста исто така може да предизвика помалку стрес од живеењето „во град“.

Размислете за станбените услови во вашата област. Дали се различни во различни делови? Можеби треба да прошетате низ населбата за да ги видите објектите. Дали сметате дека животниот стил на семејствата се разликува во различните станбени објекти во вашата област?

Семејна структура

Семејството е социјална група составена од луѓе кои се „во сродство“. Ова значи дека другите луѓе (општеството) прифаќаат оти оваа група е во сродство. Припаѓањето на едно семејство може да има многу предности. Семејните врски може да овозможат безбедна, грижлива средина за децата. Семејните групи може да ги водат и учат децата, тие можат да обезбедат извор на социјална и емоционална поддршка за возрасните и постарите членови на семејството, како и за децата.

Социолозите имаат идентификувано четири различни видови семејство:

- пошироко семејство
- нуклеусно (современо) семејство
- мешано семејство
- еднородителско семејство.

Една вечер, гледајте ги ТВ рекламите. Многу реклами за храна и производи за чистење ќе покажат актери во семејна средина. Гледајќи ги овие реклами, се чини дека во повеќето куќи живеат 30-годишни двојки со две деца. Дали оваа слика е реална?

Пошироко семејство

Пошироко семејство е она во кое заедно живеат, или во близина, родителите, децата и дедото и бабата, а затоа често пати се заедно. Поширокото семејство може да има многу предности. На пример, родителите може да работат цел ден без да се загрижени за тоа кој се грижи за децата – дедото и бабата можат да го прават тоа. Доколку на дедото и бабата им е потребна нега, тогаш родителите или дури и постарите деца може да помогнат. Поширокото семејство овозможува мрежа на луѓе кои си даваат поддршка.

Аналза

Живеење со семејството

Роберт живее со својот брат, мајка и татко на горниот кат од двокатната куќа во близина на центарот на градот. Родителите на мајката на Роберт живеат на првиот кат од куќата. Тие имаат сопствена бања и кујна, иако некогаш целото семејство јаде заедно за време на викендот. Родителите на Роберт можеа да си дозволат да купат ваква куќа единствено затоа што бабата и дедото го продадоа својот дом за да го овозможат тоа.

Нуклеусно (современо) семејство

Јадрото е центарот на живата клетка, а нуклеусното семејство е центарот на поширокото семејство. Терминот нуклеусно семејство е измислен за да се опише ова ново, помало семејство. Оригиналното нуклеусно семејство се состоело од сопруг кој оди на работа, сопруга која се грижи за децата додека се мали, и деца.

Во денешно време многу двојки веќе не одговараат на овој опис. Често пати обајцата родители работат со полно работно време, а децата се во грижа на дадилки, воспитувачки или градинки. Машките и женските улоги се променети, на пример – денес, мажите и жените се гледаат како еднакво одговорни за домашните работи. Сепак, истражувањата покажуваат дека жените сè уште го преземаат поголемиот дел од грижата за децата и домашните работи.

Аналза

Баби и дедовци

Мина живее со својата сестра, мајка и татко во трисобна куќа. Бабата на Мина (од мајчина страна) живее во странство и ја нема видено две години. Родителите на татко ѝ живеат 120 км подалеку и секоја година ги гледа од пет до осум пати. Семејството на Мина се пресели во оваа куќа пред три години, кога татко ѝ најде подобра работа.

Мешано семејство

Во денешно време, приближно секој петти брак завршува со развод. Многу млади луѓе живеат заедно пред бракот и имаат деца, но има докази дека голем број од овие двојки исто така се разделуваат. Секоја година, повеќе од една третина од браковите се втори бракови, а голем број деца живеат со очув или маќеа. Исто така, многу деца се сведоци на развод на своите родители пред да наполнат 16 години.

Мешаното семејство е она во кое обајцата од двојката не се родители на секое од децата во семејството. Еден од партнерите можеби бил разведен од првиот брак, а сега одново се венчал за да создаде ново семејство. Понекогаш децата од различни врски може да бидат вклучени во новото, мешано семејство. Еден од партнерите можеби бил сингл, а сега се венчал со партнер кој има деца од некоја претходна врска.

Аналза

Живеење со очув/маќеа

Сашо живее со мајка му и очувот во модерна куќа во едно мало гратче. Мајка му и очувот се венчани веќе две години. „Вистинскиот“ татко на Сашо се јавува секоја сабота за да дојде да го земе кај себе. Татко му и мајка му на Сашо се разведоа пред четири години. Неговиот очув има ќерка, Зорица, која живее со мајката, 4 км подалеку. Сашо ја запозна Зорица и таа му се допаѓа, но Сашо смета дека неговиот очув повеќе се грижи за Зорица отколку за него.

Еднородителско семејство

Иако некои еднородителски семејства може да бидат финансиски стабилни, има многу кои се соочуваат со проблеми. Едно истражување покажа дека бројот на еднородителски семејства кои живеат со ниски приходи е двојно поголем во споредба со бројот на двојки со малолетни деца. Многу самохрани родители користат социјална помош или имаат ниска плата.

Аналза

Самохрана мајка

Јоана е самохрана мајка со осумгодишен син, која живее на четврти кат од станбена зграда. Таа бара работа со половина работно време, но нејзиниот син има проблеми во училиштето и затоа често пати ѝ телефонираат за да дојде да го земе или да му се јави. Таа добива социјална помош.

Нема доволно пари за одмор или за да го одведе синот некаде. Јоана не може да си дозволи рекреација која чини пари. Навечер, обично седи дома и гледа ТВ. Во населбата има висока стапка на криминал и таа е загрижена дека некој може да ѝ провали во станот.

Семејства што се менуваат

Видот на семејството во кое живее детето може да се измени. Поширокото семејство може да се претвори во нуклеусно семејство ако бабата и дедото починат или се преселат. Семејствата може да се претворат во „мешани“ ако едниот партнер замине и е заменет од друго лице. Многу малку луѓе можат да гарантираат еден вид семејство за цел живот. Кога луѓето ги напуштаат своите партнери, се разведуваат или умираат, може да се создаде еднородителско семејство. Ако преостанатиот родител најде нов партнер, еднородителското семејство се претвора во мешано семејство. Истото дете може да живее во различна семејна структура во детството и младоста.

Очекувања на возрасните

Охрабрувањето од родителите е важно за тоа колку добро ќе се развие детето, а повеќето

родители им даваат мотивација на своите деца за да го развијат нивниот потенцијал во целост. Сепак, преамбициозните очекувања може да имаат негативни последици врз развојот.

Аналза

Развој на вештини

Јован, 6 години, беше најмалото од трите деца. Брат му и сестра му беа многу паметни и солидни на училиште. Јован не се интересираше за лекциите, побавно научи да чита од брат му и сестра му, но беше пријателски настроен спрема сите и сакаше да се грижи за малите деца. Неговите родители беа загрижени и ангажираа помош за читањето. Тој плачеше секое утро пред да оди на училиште и се жалеше од болки во стомакот. Работите се влошија и наместо да биде пријатно, весело

момче, Јован беше многу тивок и несрекен. Неговиот наставник ги повика родителите и им нагласи дека сите деца се развиваат со различна брзина, а преголемиот притисок може да го забави развојот на вештините, доколку детето чувствува притисок. Штом родителите го прифатија Јован со неговите квалитети и ги прекинаа дополнителните часови за читање и притисокот, Јован одново почна да напредува.

Последици од инвалидитет или оштетување на сетилата

Инвалидитетот и оштетувањето на сетилата, на пример, губење на видот или слухот, може да го забават развојот на некои деца. Ова е поради тоа што може да недостасува суштинскиот дел од целата слика на развојот. Доколку размислите колку е важно да се чуе говор пред детето да прозборува, не е изненадувачки да има застој во развојот на комуникациските вештини. Постојат специјални центри кои работат со деца кои имаат некаков вид инвалидитет за да им помогнат во нивниот развој.

Дали во вашиот регион има вакви организации? Дознајте кои се и што работат. Може да поканите некој претставник од таа организација да зборува за нивната работа пред вашата група.

Промовирање на растењето и развојот

Во последно време, има многу активности кои имаат за цел да го намалат бројот на деца што живеат во сиромаштија и да го намалат влијанието на сиромаштијата врз детскиот развој и шансите во животот. Одредени служби кои имаат за цел да им помагаат на децата – од образовни, здравствени и социјални услуги – работат заедно со семејствата за да ја подобрат иднината на децата.

Неодамна беше прифатено дека економската благосостојба и другите фактори имаат влијание врз детскиот развој. Потребни се многу програми за да им се даде поддршка на семејствата и да им се помогне на децата да дојдат до поправедна ситуација. На пример:

- **Финансиска поддршка.** Намалување на даноците за семејствата, за да им се помогне финансиски;
- **Семејни центри.** Во нив заедно работат здравствените, образовните и агенциите за социјална помош;
- **Фондација за деца и млади луѓе.** Во нив заедно работат сите агенции на локално ниво.

АКТИВНОСТИ ЗА ПРОЦЕНА

Активност за процена 1

Работејќи со партнер или мала група, размислете за растењето и развојот. Запишете што се подразбира под растење и развој, како и принципите за растење и развој.

На голем лист хартија или табла, одговорете на следново:

1. Што значи „холистички“ кога се работи за растење и развој на децата?
2. Што мислиме под терминот „меѓусебно поврзани“? Може да нацртате голем дијаграм за да го илустрирате тоа.

Еден принцип е дека развојот главно се одвива под ист редослед за сите бебиња и мали деца, иако брзината на развојот може да биде различна за различни поединци. Заедно со партнерот или во групата, напишете кратко објаснување за значењето на наведеното.

Исто така има различни фази и редослед на растењето и развојот. Кои се овие различни фази? На пример, раѓање до една година.

Активност за процена 2

Направете четири графикони за да покажете како се развиваат децата во различни области на развој низ различните фази, на следниов начин:

1. Графикон што покажува како децата се развиваат физички во секоја од различните фази: 0–3 години, 4–7 години, 8–12 години и 13–16 години;
2. Графикон што покажува како децата се развиваат социјално и емоционално;
3. Графикон што покажува како се развиваат нивната комуникација и говор;
4. Графикон што покажува како се развиваат интелектуално.

Активност за процена 3

Може да ги прегледате разликите во развојот на децата од различни возрастни групи.

Користејќи ги графиконите од Активност 2, опишете ги разликите во развојот на децата од различни возрастни групи.

Активност за процена 4

Направете листа со сите фактори кои влијаат врз растењето и развојот на децата.

Ова ќе биде прилично долга листа и треба да вклучува: здравје, генетско наследство, пол, семејно потекло и структура, социјална класа, културна заднина, финансии, сиромаштија, животна средина и станбени услови, инвалидитет, дискриминација и установи како што се здравствените служби кои работат за и со деца и млади лица. Исто така, треба да го вклучите и созревањето и како тоа е под влијание на искуството и очекувањата.

Следно, напишете неколку реченици за секој од овие фактори.

Активност за процена 5

Објаснете како приходот на родителите, здравствениот статус и очекувањата на родителите може да влијаат врз растењето и развојот на децата. Запомнете дека кога објаснувате нешто, не треба само да го опишете. Треба да наведете како и зошто овие фактори можат да имаат влијание врз децата.

РАЗБИРАЊЕ НА УЛОГАТА НА НАБЉУДУВАЊЕТО НА ДЕТСКИОТ РАЗВОЈ НА РАБОТНОТО МЕСТО

ЦЕЛТА НА ВНИМАТЕЛНОТО НАБЉУДУВАЊЕ

Зошто мислите дека вештините за набљудување се толку битни во околината за неа на деца?

Веќе увидовме колку сложен и променлив може да биде детскиот развој. Од суштинско значење е секој што работи со деца да идентификува ако детето има проблеми и му треба дополнителна поддршка или да може да оцени дали работата со детето е ефикасна или не.

Како би можеле да препознаете колку се напреднати децата во својот развој и потоа да ги планирате активностите или работата со нив, за да ги поддржите и понатаму да го зајакнете нивниот развој?

Одговорот е преку вештини за набљудување.

Во иднина, кога ќе бидете многу искусни во грижата за деца, треба да поседувате вештини да бидете во просторија со деца и гледајќи ги, да можете да ги препознаете аспектите на нивниот развој и напредок и какви било проблеми кои предизвикуваат загриженост. Ова е вештина за која се потребни многу години искуство, а дури и тогаш, искусниот кадар ќе има причина да спроведе специфично набљудување на некои деца.

Набљудувањето е повеќе од просто гледање – вие исто така забележувате и размислувате во исто време. Можете, на пример, да гледате како детето гради со коцки, но да забележите

како детето ги спојува или како ги држи и како реагира ако во близина има некое друго дете. Набљудувањето е вештина, и тоа зачудувачка вештина. Со него, работата со децата е поинтересна, а бидејќи сте посвесни за потребите и силните страни на децата, помага да станете уште поефикасен работник.

ОБЈЕКТИВНОСТ

Има неколку важни точки да се запомнат во врска со набљудувањето.

Набљудувањето е време поминато само да се евидентираат одредени работи во врска со детето, а потоа да се извлечат заклучоци во врска со евидентираното. Тоа треба да биде објективно. Тоа значи дека треба да замислите дека ова е првпат да го гледате детето со цел да не избрзате со заклучоците. Тешко е да се заборава дека често пати детето претставува предизвик, но доброто набљудување може да ви помогне да придонесете кон тоа да откриете зошто детето е „непослушно“. Суштински дел од набљудувањето е да го избегнете избрзувањето со заклучоците. Запомнете дека оние што работат со малите деца не се доктори, логопеди или психолози. Со цел да се избегне погрешното проценување на децата, секогаш е добра идеја да се спроведат неколку набљудувања и исто така да се побара од некој друг да го набљудува детето сред некоја активност. Набљудувачите може да се фокусираат на различни работи и затоа некој што има поголемо искуство може да дојде до поинаков заклучок.

ДОВЕРЛИВОСТ

Набљудувањата треба да бидат доверливи. Тоа значи дека не треба да бидат споделени со кој било туку само меѓу персоналот или со други професионалци (на пример, психолози или логопеди) кои треба да ги знаат резултатите. Сите податоци од набљудувањата треба да се чуваат во досието

на детето. Во досието или на хартија никогаш не треба да напишете работи што не се вистинити или не се засновани врз докази.

Секогаш земајте го предвид етичкиот осврт на набљудувањето. Дали постои основана причина за набљудувањето? Децата не се лабораториски експерименти; бидете внимателни при спроведувањето набљудувања кои не се неопходни – особено доколку детето има посебни потреби или проблеми во однесувањето кои пречесто биле предмет на набљудување. Понекогаш, ако знаат дека го набљудувате, однесувањето на детето може да се влоши.

Каде ги чувате набљудувањата, процените и заклучоците во вашата установа? Кој има пристап до нив?

ИЗВЕСТУВАЊЕ ЗА НАБЉУДУВАЊАТА

Важните информации од набљудувањето треба да бидат соопштени соодветно. Како студент, децата ги набљудувате со цел да научите за развојот. Сепак, доколку посведочите нешто што не е во рамките на вашите очекувања, важно е да го известите вашиот претпоставен за тоа, што е можно побрзо, за тој/таа да одлучи дали е потребно да се преземат некои активности.

Аналза

Задржување на доверливоста

Јосиф само што го заврши набљудувањето на Диме, кој има 4 години. Тој е убеден дека Диме има тешкотии во развојот на говорот. Како што завршува, доаѓа мајката на Диме да го земе. Јосиф ѝ ја кажува својата теорија. Мајката е изненадена и вознемирена и веднаш оди кај претпоставениот на Јосиф.

Што згреши Јосиф?

Објаснете зошто е важно да не се избрзува со прерани заклучоци кога се набљудуваат деца.

Кој процес се користи во вашата установа за решавање на одреден проблем на детето, забележан при набљудување?

Дознајте како вашата установа ги споделува информациите со родителите и ги вклучува во процесот на набљудување и процена.

Дознајте колку често вашата установа рутински ги набљудува децата и за која цел.

За да се добие сеопфатна слика за децата, набљудувачите треба да разговараат со самите деца и со нивните семејства. Кога децата се набљудувани, тие може да се многу поинакви од вообичаено. Кога се дома, релаксирани и со членови на семејството, децата може да бидат многу поинакви. Тоа значи дека детето, кое на училиште е многу тивко, дома е зборливо и енергично.

Сите податоци од набљудувањата треба да бидат споделени со родителите и дискутирани со нив заедно со квалификуваниот персонал. Во училиште, ова може да се направи за време на родителските состаноци. Во забавиштата и градинките, податоците од набљудувањата може да бидат споделени со родителите кога тие ќе дојдат да го земат своето дете.

Аналза

Набљудување на однесувањето

Изабела се обидувахе да го сфати Лука 3 години. Тој избегнуваше да игра надвор, на големото игралиште, а претходно секогаш уживаше во тоа. Таа некое време го набљудуваше како врши различни активности и сфати дека има проблеми со користењето на десната рака. Таа го извести својот претпоставен за ова и откако тој беше во болница со своите родители, беше откриено дека го повредил своето рамо. По лекувањето, тој одново играше на лизгалката и лулашките.

МЕТОДИ ЗА ЕВИДЕНТИРАЊЕ НА НАБЉУДУВАЊАТА

Набљудувањата може да бидат формални и неформални. Како што се гледа од самите изрази, формалното набљудување е она што е планирано однапред и за одредена цел. Неформалното е опортунистичко; засновано можеби врз набљудувањето на детето во

активност што покажува одреден аспект на однесување или развој.

Метод	Како функционираат	Слабости
Контролни листи, дијаграми	Набљудувачот е фокусиран на еден аспект од развојот Може да се употребува на повеќе од едно дете одеднаш Може да се повтори	Различни луѓе може да добијат различни резултати Фокусот на вештините што ги покажува детето може да не покаже колку детето всушност е несреќно Децата може да мислат дека не успеале ако не можат да ја извршат задачата Контролните листи и дијаграми мора да бидат значајни и соодветни за развојната фаза на детето

Име на детето..... Датум.....
Датум на раѓање..... Набљудувач.....

Развојна контролна листа

До 12 месеци	Да	Не	Понекогаш
Ги крева предметите со прст и палец?			
Ги префрла предметите од една рака во друга?			
Го бара предметот скриен под пластична чаша?			
Го бара лицето што му зборува?			
Прави мелодични звуци на дрдорее, како да-да			
Реагира на различни звуци, на пр. тапан, свонче			
Имитира гестови како плескање со рацете и чао			
Ја држи чашата со две раце?			
Ги користи прстите за да јаде храна, како на пр. исечен леб на коцки?			
Ги крева паднатите играчки?			
Реагира на зборот „Не“?			
Реагира на своето име?			

Пример за контролна листа

Метод	Како функционираат	Слабости
Пишани податоци/ брзо запишување	Краток опис на тоа што прави детето во одредено време Популарни се кај родителите бидејќи даваат писмена слика за нивното дете Се користат за евидентирање на една или неколку развојни области	Различни набљудувачи се фокусираат на различни работи, па затоа е тешко да се повтори Треба брзо да пишувате за да ги забележите сите информации Може да биде тешко да се најде вистинскиот јазик за да се опише она што го гледате

Радица застана пред Михаела која седи на стол. Изгледа дека Радица ја гледа Михаела. Таа ѝ вели: „Ке се дотераме?“. Михаела кима со главата и се насмевнува, а и Радица се насмевнува, па двете одат до делот со облека.

Радица го зема розовиот фустан, го фаќа со десната рака и го става на подот. Со двете раце го откопчува фустанот одзади. Го навлекува прво со десната нога и постепено го крева нагоре сè додека не се исправи и ја протнува десната рака во фустанот, па левата.

Радица ѝ се доближува на воспитувачката и ја погледнува. Ја прашува: „Дали може да ме запетлаш?“ и се врти.

Пример на писмен запис за набљудувањето

Метод	Како функционираат	Слабости
Листи за каталогизирање на времето	Гледате што прави детето во различно време низ одреден временски период, како на пример, наутро или во дел од попладнето. Ова значи дека можете да добиете покомплетна слика за детето. Може да се користи за повеќе од едно дете или една или повеќе развојни области.	Дел од битно однесување можеби нема да биде евидентирано доколку се случи вон временската рамка

Настан	Активност	Социјална група	Коментари
11.00	Време за ужина	Целата група	Ана седи на стол, мрдајќи со нозете. Таа јаде јаголко. Го држи во левата рака и се насмевнува. Ја крева раката кога член на персоналот прашува кој сака бисквит.
11.15	Играње надвор Рамка за качување/ Железна рамка	Ана и Марко	Ана е на горната решетка од железната рамка за качување. Таа му се смее на Марко. Вика: „Качи се овде!“
11.30	Соблекување на јакните	Ана, Марко и Милан	Ана ја соблекувајакната и ја вади едната рака. Се врти и нејзината јакна се врти. Се смее и го гледа Милан.

Пример на распоред на времето

Метод	Како функционираат	Слабости
Листи за каталогизирање на настани	<p>Се користат за да се види колку често и во кои околности детето покажува одредено однесување – како што е опишано на листот – да се пополни кога ќе се забележи</p> <p>Може да се користи од еден или повеќе набљудувачи</p> <p>Може да се користи за да се набљудува непосакуваното однесување како што е удирањето</p> <p>Може да се користи за да се открие колку често детето зборува или игра со другите деца</p>	Набљудувачот можеби нема да биде секогаш присутен за време на однесувањето. Може да заборави да го внесе во листата.

Настан	Време	Ситуација	Социјална група	Коментари
1	9.16	Коста кружи во близина на сликата	Сузана + 2 деца, маса	<p>А–К „Сакаш да дојдеш и ти да нацрташ нешто?“</p> <p>К–А кима со главата</p>
2	9.27	Коста ја завршува сликата	Сузана + 2 деца	<p>А–К „Заврши?“</p> <p>К се насмевнува</p> <p>„Сликата е многу убава. Кажи ми нешто за неа.“</p> <p>К–А „Ова е мајка ми. Не можам да ја соблечам престилката.“</p> <p>А–К „Почекај, јас ќе ти помогнам.“</p> <p>Коста ѝ ја дава престилката на Сузана и оди кај делот со песок</p>
3	10.12	Коста го чека времето за ужина/ пијалак	Коста седи до Ахмет. Јордан додава пијалаци	<p>А–К „Млеко или каша, Коста.“</p> <p>К–А „Млеко.“</p> <p>А–К „Дали го запомни магичниот збор?“</p> <p>К–А „Благодарам“.</p> <p>А–К „Браво.“</p>
4	10.19	Коста ја облекува јакната во гардеробата	Јордан + 5 деца	<p>К–А „Не можам да ја облечам јакната.“</p> <p>А–К „Почекај малку. Ете. Може да излезеш.“</p>
5	10.36	Коста го чека својот ред кај лизгалката	Јордан + 2 деца	<p>А–С „Браво. Сега е твојот ред.“</p> <p>К се насмевнува</p> <p>К–А „Брзо ќе се слизнам надолу.“</p>

Пример на распоред на настаните

Запомнете – набљудувањата имаат ограничувања!

- Набљудувањата не се совршени.
- Ви кажуваат за детето во тој одреден момент и во таа состојба.
- Доколку знаат дека ги гледате, тоа може да влијае врз она што го прават децата.
- Децата си играат сосема поинаку кога мислат дека никој не ги гледа.

- Тешко е да се биде наполно прецизен кога набљудувате, бидејќи има многу за забележување. Двајца поединци кои го набљудуваат истото дете може да забележат прилично различни работи за детето.
- Тешко е да се биде целосно објективен, особено доколку се забележува непосакувано однесување!

Како да се спроведуваат набљудувања

- Секогаш прашајте го претпоставениот пред да спроведете набљудување на дете.
- Набљудувањата и процените правете ги согласно на начелата на установата.
- Осигурете се дека сè што ви треба ви е на дофат.
- Набљудувајте ги децата внимателно и без да забележат.
- Вашите набљудувања запишете ги на внимателен начин што не осудува.
- Избегнете давање какви било негативни мислења за децата.
- Осигурете се сите заклучоци да бидат базирани директно врз вашите набљудувања.
- Споделете ги вашите податоци со претпоставениот за да можете да им ги предадете на родителите.

Аналза

Набљудувајќи го Ѓорѓи

Елена сака да набљудува дали Ѓорѓи, три години, може да нацрта лице. Тој беше зафатен со играње, но таа ја прекина неговата игра за да го викне да дојде до масата. Таа седна до него и му рече да ја нацрта неговата сестричка, Роза. Ѓорѓи го зема моливот, ја гледа Елена и ѝ вели дека не може. Прашува дали може да се врати и да игра во песокот. Елена вели дека може и потоа запишува на својот лист дека тој не може да нацрта лице. Подоцна таа е изненадена кога друг член на персоналот ѝ покажува слика на која тој го нацртал своето семејство, со јасно нацртани лица.

1. Дадете две причини зошто Ѓорѓи не нацртал лице.
2. Како можеше Елена подобро да го направи ова набљудување?

АКТИВНОСТИ ЗА ПРОЦЕНА

Активност за проценка 6

Размислете зошто е корисно да се набљудуваат децата. Разговарајте за ова со партнер и запишете неколку белешки за причините за набљудување на децата. Вашиот одговор треба да вклучува запознавање со детскиот развој и препознавање на потребите на детето, на пример, детето можеби е уморно или болно. Исто така, треба да ја вклучите и загриженоста за детето, на пример, одредено дете покажува многу агресивно однесување.

Активност за проценка 7

Треба да размислите за различните начини на кои ги набљудуваме децата. На пример, можеме да ги набљудуваме неформално преку гледање и размислување или преку поформални методи на набљудување. Дискусирајте со партнерот што се листи за каталогизирање на време и за каталогизирање на настани и забележете го нивното значење.

Сега размислете за евидентирањето методи. Заедно со партнерот, запишете тековен извештај еден за друг или за некој друг во вашиот клас. Најдете контролни листи кои некој ги користел и разгледајте како изгледа тоа.

Активност за проценка 8

Важен дел од набљудувањето, доколку е корисно, е да се осигури дека не избрзуваме со заклучоците. Треба да бидеме објективни.

Набљудувајте некој во вашиот клас и споредете го вашето набљудување со она на некој друг. Ова е начин да ги споредите вашите гледишта со оние на некој друг. Дали има разлики во вашите набљудувања? Доколку има разлики, кои се причините за тоа? Запишете ги. Треба да се обидете и да вклучите работи како гледање некој од ваша гледна точка наместо да бидете објективни, обидувајќи се да гледате надвор од себе – не ми е јасна смислата на реченицава. Друга причина може да биде незнаењето на личноста која е набљудувана.

Активност за процена 9

Друг дел од улогата на набљудувањето на децата е вашите податоци да ги изнесете пред некој од вработените во вашата установа. Дискутирајте во група кому ќе му ги изнесете вашите податоци и загриженост. Можете да откриете дека постојат разлики меѓу една и друга установа. Треба да направите белешки од вашата дискусија, бидејќи тие ќе бидат од корист за вашата задача.

Во вашата група треба да дискутирате за важноста на доверливоста и за тоа кои се постапките за споделување информации. Што е со етичките размислувања? **Дали е етички**

да се набљудуваат децата за да дознаете нешто за нив, доколку немате нивна дозвола или дозвола од родителот или персоналот од установата? Треба да направите белешки за да се подготвите за вашата задача.

Активност за процена 10

Треба да ги комплетираат белешките од овие четири активности.

Треба да запишете зошто е корисно да се набљудуваат децата, кои методи се користени, потребата да се биде објективен и да се соопштуваат вашите податоци и потребата за доверливост.

ЗНАЕЊЕ КАКО ДА СЕ НАБЉУДУВА РАЗВОЈОТ НА ДЕЦАТ НАБЉУДУВАЊЕ НА РАЗВОЈОТ НА ДЕЦАТА

Набљудувањето има мноштво различни улоги во раните години и околината на децата. Како што станувате сè поiskusни во користењето на своите вештини, вие ќе покриете повеќе аспекти од детскиот развој.

Употребете ја оваа контролна листа, или најдете некоја што се користи во вашата установа, за да се осигурете дека ги согледувате и практикувате следните аспекти на развојот, како што ги спроведувате вашите вештини за набљудување.

Набљудување на физичкиот развој на децата	Набљудување на социјалниот и емоционалниот развој на децата	Набљудување на комуникацискиот и интелектуалниот развој на децата
Набљудувајте како децата: <ul style="list-style-type: none"> се движат наоколу ги координираат своите движења ги користат просторот и големите справи ракуваат и користат мали справи.	Набљудувајте: <ul style="list-style-type: none"> како децата се однесуваат во секојдневни ситуации како децата ги искажуваат чувствата и емоциите како децата се поврзуваат меѓу себе и со возрастните колку се самоуверени децата и што мислат за себе (самоосознавање).	Набљудувајте како децата: <ul style="list-style-type: none"> играат ја користат својата фантазија ги преземаат улогите на другите се концентрираат на активности ги запомнуваат работите ги решаваат проблемите обрнуваат внимание на она околу себе ги користат сетилата за да се здобијат со нови информации.

Контролна листа на аспекти од развојот што треба да бидат набљудувани

АКТИВНОСТИ ЗА ПРОЦЕНА

Активност за процена 11

Треба да покажете дека сте способни да го набљудувате детскиот развој.

Треба да ги набљудувате и евидентирате физичкиот, социјалниот, емоционалниот,

комуникацискиот и интелектуалниот развој на децата. Веројатно треба да набљудувате неколку деца, низ одреден временски период, за да го постигнете тоа.

Активност за процена 12

Треба да објасните како и зошто сте презеле одредени чекори за да осигурите ефикасно и соодветно набљудување на децата. Треба да одговорите на следново:

- Кои беа причините за набљудувањето?
- Зошто ги избравте методите што ги користевте?
- Чија дозвола добивте?
- Како се обидовте да бидете што е можно

пообјективни и да не избрзувате со заклучоците?

- Кому ги доставивте вашите податоци?
- Како ја одржавте доверливоста?

Активност за процена 13

Треба внимателно да размислите за развојот на едно од децата што сте ги набљудувале. Користејќи ги дијаграмите за развој што веќе ги имате, треба да проверите што може да се очекува од дете на оваа возраст.

РАЗБИРАЊЕ НА ПОТРЕБНОТО ПЛАНИРАЊЕ ЗА ПОДДРШКА НА ПОТРЕБИТЕ И РАЗВОЈОТ НА ДЕЦАТА

ПЛАНИРАЊЕ

На децата им се потребни поддршка и помош за да се охрабри нивниот развој во сите области што ги разгледувавме. Улогата на возрасните е да ги поддржат децата во развивањето на вештините. Оваа поддршка не е можна без внимателно планирање. Доброто планирање е засновано врз детално разбирање на потребите на сите вклучени деца.

Сето планирање и подготовки вложени во активноста ќе бидат залудни доколку немате размислено за виталното прашање: дали децата ја имаат постигнато бараната фаза на развој и дали ги поседуваат потребните вештини за да учествуваат и да уживаат во активностата?

Доброто разбирање на детскиот развој и набљудувањето на играта и работата на децата ќе ви помогнат да го креирате знаењето кое ви е потребно за да го разработите одговорот на ова прашање. Повеќето активности се планирани со цел да се прошири нивото на вештините на децата, но вештините не можат да бидат унапредени или развиени доколку детето не е подготвено за следниот чекор.

Циклус на планирање

Ефективното планирање може да ја направи разликата во однос на успехот на активностата. Можеби сте чуле за „циклусот на планирање“

Потребна е голема способност за да се спојат деловите од сложувалката. Децата прво треба да научат да ги употребуваат наједноставните. Потоа минуваат на сложувалки со големи делови, а потоа на тешките сложувалки. Не е од голема корист да им се даде на децата сложувалка од 20 делови, ако тие ја немаат совладано сложувалката од шест дела!

Циклусот на планирање е многу корисна алатка за работа со деца.

Планирањето се случува на разни нивоа во детската околина. Може да биде подготвено едно полугодие, еден месец или една недела однапред. Темите може да бидат креирани посебно за помалите деца, на пример, годишни времиња, фестивали или бои.

Користење на набљудувања за поддршка на планирањето

Во рамките на сеопфатниот план, ќе има планирање, од мал опсег, на индивидуални активности за да се осигури дека се исполнети потребите на сите деца. Ова ќе биде засновано врз набљудувањата и процените на децата со планираните активности кои се зацртани да го поддржат нивниот развој до следната фаза.

Планирање активности

Како студент можете да бидете доволно среќен да присуствувате на состаноци на кои

се одлучува за сеопфатниот план и теми, барем за одделот во кој работите. Треба да го знаете планот за претстојните недели, а исто така да разгледате каде би можеле да испланирате индивидуални активности во рамките на тој план. Има различни начини на планирање активност, дури и во рамките на наставната програма за раниот период.

Неорганизирано планирање активности

Неорганизираното планирање се случува кога возрасното лице им овозможува на децата активност за да ја искористат на свој начин. Исходите може да бидат сосема поинакви од намерата на возрасното лице. На пример, активността со играње во вода со различни садови со различен волумен и густина може да резултира така што децата да ги отфрлат потешките предмети и да ги користат помалите, полесните како бротчиња.

Организираны активности

Организираната активност е испланирана од возрасните лица кои имаат специфичен исход во фокусот на учењето. На пример, активността со готвење може да се искористи за да се испитаат состојките, да прашаеме зошто се случуваат одредени работи, како помош на индивидуалниот, социјалниот и емоционалниот развој и да се охрабри работењето како дел од група и чекањето на својот ред.

Емпириски активности

Емпириската активност ги користи животната средина и очекуваните и неочекуваните активности од кои се учи, на пример, пристигнувањето на новородените јагниња во полето кое е блиску до забавиштето; возрасно лице или дете кое оди на стоматолог.

Тематски активности

Тематските активности ја користат реалистичната активност која е битна за искуството на детето за да им овозможи да се развијат во неколку или сите области од наставната програма, на пример, одење во локалниот парк или продавница во рамките на око-

лината. Тематскиот план често пати е поделен во разни развојни области за да се осигури дека се овозможени одредени соодветни активности. Тогаш може да се вклучат и дополнителни активности, на пример, дали има патки во езерцето во паркот, а соодветна приказна и песнички може да се употребат во установата. Значајната креативна работа која користи слики и искуства може да се испланира.

Поддршка на потребите на децата

Потребите на децата имаат сеопфатна глобална листа за различните возрасни групи, но тие се специфицирани за секој поединец. Погледнете ги овие деца и нивните потреби.

- 0–3 години: удобна, безбедна, сигурна средина, квалитетни рутини за негување блиски врски, полни со љубов, вклученост и еднаков пристап, комуникација, можност за играње
- 4–7 години: безбедна, сигурна и охрабрувачка средина, блиски и постојани врски, активности соодветни на возраста, материјали и искуства, проценка на ризик, комуникација, доследна реакција на однесувањето
- 8–12 години: безбедна и сигурна средина, можности за истражување и разновидни искуства, широк опсег на методи за комуникација, дозволување да се преземаат ризици, пофалба и охрабрување, чувствителни одговори на сериозни прашања, поддршка кога се менуваат училишта
- 13–16 години: поддршка на учењето и развојот, позитивна комуникација, проценка и преземање ризици и соочување со предизвици, пофалба и охрабрување, прифаќање и љубов

Дали можете да се сетите на активност за која вие сте биле подготвени, а детето не било? Што направивте тогаш?

Дали ги забележувате заедничките проблеми, без разлика на возраста, но исто така и потребата да му се дозволи на детето слобода да ја развие својата индивидуалност?

Важно е да се препознае дека во рамките на секоја потреба има мноштво отстапувања зависно од секое дете. Тајната на добрата поддршка е во приспособувањето на поддршката кон потребите на секое поединечно дете.

Таа информација може единствено да се добие преку детално набљудување и процена.

УЧЕСТВО

Додека сте студент, многу мала е веројатноста дека многу ќе бидете вклучени во формалните состаноци за планирање кои се одржуваат во вашата установа. Сепак, може да присуствувате на состаноците и да дискутирате за вашиот напредок, за тоа колку сте ефективен во вашите активности и времето со децата, со вашиот претпоставен.

Можете да бидете сведоци на однесувања или тенденции на одредено дете кои не биле забележани од останатиот персонал. Исто така, може да имате идеи за активности за кои другите не се сетиле.

Придонесувате со давање предлози – можеби во дискусии со вашиот претпоставен или постариот кадар.

Одберете две активности за кои се потребни различни вештини, со кои сте работеле во установата. Направете табела со возраст на децата, вештини и потребни активности, како и белешки за тоа како се одговориле децата.

1. Направивте промени за одредени деца?
2. Дали сметате дека требаше да направите?

Определено време добро набљудувајте го организираното забавиште. На крајот, прашајте го одговорното лице како беше организирано и планирано времето. Размислете за аспектите на улогите на возрасните или употребата на материјали кои ви оставиле впечаток, на пример, ве изненадиле или кажете доколку мислите дека има простор за подобрување.

Корисен начин да се разбере колку ефикасно може да биде планирањето е да се истакне добрата практика на установата и да се дискутира зошто тоа функционира.

Културни разлики и еднакви можности

Многу е важно интересите на сите деца да бидат исполнети преку активностите. Потребно е внимателно размислување за да бидеме сигурни дека сите деца може да се вклучат и дека може да се направат приспособувања за секое дете кое е срамежливо или плашливо, кое има проблеми со слухот или има слаба координација во своите движења, всушност, секоја посебна потреба што може да ја има детето. Доколку има деца од различна културна заднина, и тие треба да бидат земени предвид на истиот начин.

Детално запознајте се со другите култури. Вклучете ги родителите или другите членови на заедницата за да ви помогнат и прославете ја разликата на сите наши култури на забавен и интересен начин. Размислете на кој начин можете да промовирате позитивна слика на различните култури и социјални класи. Размислете за книгите, постерите и материјалите кои ги користите. Дали некое дете се чувствува исклучено поради нив? На пример, приказна која се фокусира на семејна околина каде што обајцата родители се во домот е во ред, но тоа треба да се балансира со слики за еднородителски семејства.

Ако ги замолите децата да донесат предмети за одредена тема, осигурете се дека тоа нема да биде голем трошок за семејството. Бидете чувствителни спрема децата кога зборувате

за празници; семејствата кои се муслимани, на пример, или Јеховини сведоци, не го слават Божик од различни причини.

Повторното проценување на активноста за да се осигурате дека е соодветна за сите деца често пати е само потсетување на основните принципи покажани во долната контролна листа.

АКТИВНОСТИ ЗА ПЛАНИРАЊЕ

Осигурете се дека имате детално знаење за сите деца во вашата група пред да почнете со планирање.

- Кои се потребите на секое дете?
- Како се разликуваат од потребите на некое друго дете?
- Како оваа активност ќе се приспособи за да ги исполни нивните потреби?
- Дали има доволно простор за децата да се движат наоколу?
- Дали опремата одговара за сите деца? Дали набавивте разни големини на четки за боење, на пример?
- Дали има специјална опрема за одредени деца?
- Сите деца можат да ја досегнат опремата, да се промовира независност?
- Дали на некои деца им треба практична помош, на пр. за ставање престилки, одење кон масата?
- Прашајте ги дали им треба помош, наместо да чекате тие да ве прашаат.

Кога планирате активности кои ги развиваат креативните вештини на детето, не правете ја грешката вашето планирање да го базирате врз вашиот културен или полов идентитет. На тој начин нема да ги исполните сите потреби. Погледнете ги следните примери.

- Кога готвите, би било лесно да ги ограничите вашите идеи на оние кои ви се познати, особено доколку сакате да ви е удобно во активноста. Едноставен начин за проширување е да се обидете да вклучите возрасно лице со различно потекло од вашето.

- Користете книги или компјутерски програми кои се двојазични, кои ќе бидат примамливи за сите деца во градинка или училиште.
- Кога создавате тема со користење интересни предмети, искористете ја можноста да се фокусирате на друга култура или националност.
- Изберете тема која обично се смета како главно машка или женска тема и намерно привлечете го вниманието на обата пола.

Ја избравте приказната за Пепелашка да им ја прочитате на децата и да креирате активност за неа. Како што ја читате, сфаќате дека е базирана врз полот и изгледот. Лошата маќеа е голем стереотип. Како можете да ги приспособите приказната и и последователните активности за да ги побиете овие стереотипи?

Како учат децата

Во планирањето успешни активности лежат некои основни принципи за тоа како децата учат.

- Децата најдобро учат кога материјалот одговара на фазата која ја достигнале во својот развој.
- Внимание треба да му се посвети на целото дете, т.е. на физичките, моралните и емоционалните потреби, како и на интелектуалните потреби.
- Децата учат на сеопфатен начин, тие не прават поделба меѓу учењето говор и учењето за бројките.
- Децата најдобро учат кога им се дозволува да испробуваат и да прават грешки.
- На децата им е потребно нивниот труд да биде признаен и вреднуван.
- Секогаш треба да започнете со она што детето може да го направи, а не со она што детето не може да го направи.
- Условите за учење треба да бидат позитивни за да осигурат развој на креативност и фантазија; на децата им требаат материјали и охрабрување.

- Постои одредено време кога детето е подготвено да научи одредени вештини.
- Односот на детето со другите деца и возрасни е многу важен.
- Треба да ги знаете потребите на детето на одредена возраст и фазата која ја има постигнато. Не е од голема корист да го испланирате денот на шестмесечно бебе, а да немате соодветна храна на дофат или потребни пелени!
- Секогаш размислувајте за индивидуалните потреби на секое дете и запомнете дека има големи разлики меѓу две деца на иста возраст. Дали знаете кои се разликите меѓу нив? Размислете за:
  - фазата на развој
  - што сака и што не сака во исхраната
  - културното влијание
  - карактерот
  - желбите на родителите.

АКТИВНОСТИ ЗА ПРОЦЕНА

Активност за процена 14

Употребувајќи едно од набљудувањата кои веќе сте ги направиле, запишете како можете да го искористите ова набљудување за да испланирате активност која ќе го помогне развојот на детето. На пример, можеби сте забележале дека координацијата око-рака на детето не е добра, па можете да му помогнете на детето со активност која вклучува нижење мониста.

Активност за процена 15

Планирањето обично не се прави само од страна на една личност. Вообичаено мал тим на луѓе може да се собере и да дискутира околу плановите за активности за детскиот развој.

Во мала група, со играње улоги, направете состанок за планирање на кој ќе давате идеи и предлози. Дискутирајте и напишете белешки за оваа активност.

Активност за процена 16

Разменувајте идеи во вашата група и направете листи за тоа како различните материјали можат да ја помогнат играта на децата и како опремата може да биде корисна како поддршка на различните активности.

Активност за процена 17

Во мала група дискутирајте и направете белешки за тоа како можат да бидат поддржани потребите на децата според начинот на кој се планираат рутините за неа, како што се: одење во тоалет, хранење и друго.

Активност за процена 18

Употребувајќи ги своите белешки од претходните четири активности, можете да научите како да учествувате во планирањето на поддршката за детскиот развој.

Активност за процена 19

Употребувајќи ги набљудувањата кои веќе сте ги спровеле, изберете едно од нив и предложете план за поддршка на развојот на едно од децата кое сте го набљудувале.

Активност за процена 20

Употребувајќи го планот што сте го предложиле во Активноста за процена 19, опишете ги силните и слабите страни на овој план за исполнување на развојот на набљудуваното дете.

Текстот е преземен од BTEC First Children's Care, Learning and Development (Unit 1: Understanding Children's Development)